

تبیین جایگاه علمی بانو امین اصفهانی در زمان حیات ایشان

صبریه نظری، لیلا یعقوبی، پریوش محمدپور¹

چکیده

والایی جایگاه علم و علم آموزی نه تنها نزد مردم بسیار روشن می‌باشد، بلکه نزد خداوند نیز این جایگاه بسیار رفیع است. چرا که آیات آغازین نازل شده نیز تأکید این مسئله است. دین اسلام به این موضوع بسیار اهمیت داده است و همواره سفارش به تعلیم و تعلم کرده است، علم آموزی تنها برای مردان نبوده و نیست بلکه این موضوع برای قشر بانوان نیز می‌باشد. از اوایل مبعث حضرت رسول زنانی مؤمن و فرهیخته و دانشمندان بوده‌اند، که جایگاه زن بودن آن‌ها، مانع از طلب علم نمودن ایشان نبوده است و در امور دیگر از مسئولیت‌ها و وظایفشان یاری آنان بوده، در میان این بانوان، نام بانویی در علم و تقوا در عصری که محدودیت‌ها بسیار و شرایط سخت بود، بسیار می‌درخشد. در زمان پهلوی با وجود امواج بسیار ضد اسلامی و ضد مذهبی شخصیتی به نام بانو نصرت بیگم امین اصفهانی طلوع کرد.

ایشان از سنین کودکی آموختن را شروع کرده و پس از آن با توجه به آگاهی و علم و فضل والایی که داشتند با تألیفات و سخنرانی‌های خویش برای جامعه‌ی زنان، به مبارزه با باطل پرداختند، جایگاه علمی ایشان بسیار رفیع می‌باشد، چنان که در مقایسه با اشخاص عصر خودش یگانه عصر بودند و نزد اساتید بسیار جامع و عالمی درس گرفتند و در سن چهل سالگی اجازه اجتهاد و روایت را بدست آورده‌اند با توجه به شرایط و تحولات عصر بانو، ایشان می‌تواند حجت بر زنان مؤمن باشد که محدودیت‌های زمان و مکان نمی‌تواند مانع از علم آموزی و پیشرفت در علوم بشود.

کلید واژه : بانو امین، علوم دینی، مقام علمی.

1. طلبه سطح دو حوزه علمیه امام خمینی (رحمه الله علیه)، استان کرمانشاه.

مقدمه

شخصیت‌های بزرگی در جامعه مسلمین بوده‌اند که با تحقیق و مطالعه بسیار، توانسته‌اند که جایگاه علمی ویژه‌ای را برای خود رقم زنند. چرا که افراد عالم و باسواد همواره سبب جهت دهی به افراد غیر خود می‌شوند. علم آموزی و تعلیم و تعلم همواره از افتخارات نسل تشیع بوده است و ما در این میان دانشمندان و عالمان ربانی و متقی بسیاری را داشته‌ایم، که سبب پیشرفت دین اسلام بوده و همواره پشتیبان اهل بیت علیهم السلام و پیروایشان بوده‌اند البته زنانی مسلمان و مؤمن نیز در این عرصه گام نهاده‌اند، از بانوان و اهل بیت حضرت رسول در دفاع از ولایت گرفته، تا مادران شهدای دفاع مقدس و خیلی از بانوان دیگر مسلمان، که نقش بسیاری در پیشرفت دین اسلام و تشیع شده‌اند، ولی پس از ائمه اطهار علیهم السلام، محدود بانویی یافت می‌شود که علاوه بر مجاهدت و تلاش برای کسب مقام اخلاقی و عفت، در علم آموزی و علوم دینی و تعلیم و تعلم مباحث علمی، مجاهدت نماید. از میان این اندک بانوان فرهیخته، بانو نصرت بیگم امین اصفهانی از خانواده‌ای اصیل ایرانی، کسی بود که بر شرایط عاکم جامع غالب شده و توفیق دستیابی به جایگاه والای عالمیت و مرجعیت را بدست آورده‌اند، نزد اساتید بزرگی درس گرفتند و شاگردان بسیاری را تعلیم دادند. این پژوهش به روش کتابخانه‌ای به جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات پرداخته شده است، و با ساختاری از جمله شرح کوتاهی از زندگانی بانو امین، معرفی اساتیدایشان و نظر استادان بانو راجع به ایشان، فضای حاکم بر عصر بانو، می‌باشد و تفاوت این تحقیق با تحقیقات دیگر در آن است که با تبیین جایگاه علمی ایشان در عصر بانو، به موقعیت دشوار محیط آن وقت توجه دارد، که ارزش جایگاه علمی بانو را والاتر می‌کند، چرا که در آن شرایط به مرتبه‌ای از علوم دست پیدا کردند که حتی برای مردان نیز کمتر اتفاق می‌افتاد. چرا که مجاهدت علمی و علاقه‌ای بسیاری می‌طلبید، تا بتوان چنین جایگاه علمی ارزشمندی بدست آورد.

نگاهی کوتاه به زندگی نامه‌ی بانو امین

بانو امین اصفهانی در شهر مقدس اصفهان، در خانواده‌ی اصیل و متدینی متولد شد. پدر ایشان حاج سید محمد علی امین‌التجار اصفهانی فردی مومن و سخاوتمند بود و مادر، بانویی بسیار شریف و مومنبودند که خداوند متعال پس از سه فرزند پسر، این بانو را به ایشان هدیه دادند. در زمانی که خیلی از والدین اجازه‌ی تحصیل علم را به دختران خویش نمی‌دادند، مادر بانو؛ ایشان را از چهار سالگی به مکتب فرستاد.¹

فضای حاکم بر جامعه‌ی آن زمان چنان اقتضا می‌کرد که اگر خانمی بخواهد سالم بماند، نمی‌تواند در جامعه حضور داشته باشد. چرا که جامعه بسیار ناسالم و آلوده بود. به همین سبب بانوان جامعه غالباً هیچ گونه سوادى نداشتند و حتی بسیاری از مردان جامعه‌ی ایرانی نیز چنین بودند. چرا که استعمار و حکومت طاغوت جز پیشرفت در فساد و بی‌عدالتی چیزی را برای مردم به ارمغان نیاورده بود.

در نتیجه بانوان با ایمان ترجیح می‌دادند در کنج خانه‌هایشان روزگار می‌گذرانند، تا در امان باشند. اما بانو در این اوضاع از افراط و تفریط به دور بود و راه میانه را برگزیدند، ایشان نه آزادی مطلق و کاذب طاغوت را قبول داشتند که از زنان جز برای سوء استفاده به سود خود استفاده نمی‌شد، و نه نشستن در کنج خانه را پذیرفتند.

بانو از نه سالگی علاقه‌ی خاصی به خواندن و نوشتن داشتند، به طوری که خود ایشان در این باره گفته‌اند: «هم بازی‌هایم به من ایراد می‌گرفتند که چرا تو نمی‌آیی بازی کن، ولی من عشقم فقط درس بود.»²

ایشان در سن پانزده سالگی با پسر عموی خود حاج میرزا، ملقب به معین‌التجار که از بازرگانان

1. ریاحی، بانوی اصفهانی، ص 86

2. محمد علی امین، مجموعه مقالات و سخنرانی‌های اولین کنگره بزرگداشت بانو، ص 23

سرشناس اصفهان بودند، ازدواج کردند. اما این امر نیز مانع تحصیل بانو نشد و تحقیق و مطالعه و پیشرفت ایشان در عموم دینی ادامه پیدا کرد.¹

در بیشتر اوقات بانو در خانه مطالعه و تحصیل داشتند ولی زمانی که لازم می‌دیدند که باید دفاعی صورت بگیرد یا کاری انجام دهد یا به تدریس بانوان و راهنمایی ایشان برود، از منزل خارج می‌شدند ولی محدودیت‌های آن زمان و شرایط سخت غالب بر محیط بانو و فساد حاکم بر جامعه نتوانست بانو را از هدفی که در پیش رو داشت بازدارد.

1. ریاحی، مشاهیر زنان اصفهان، ص 75

شرایط سیاسی حاکم بر جامعهٔ عصر بانو امین

به باور تاریخ نگاران، سفر رضا شاه به ترکیه در 1313 شمسی بر نگرش او در باره‌ی میزان عقب ماندگی ایرانیان نسبت به ترک‌ها اثرگذار بود و او را نسبت به اجرای کشف حجاب مصمم کرد. وی پس از سفر، به مستشارالدوله صادق، سفیر کبیر ایران در ترکیه گفت: «هنوز عقب هستیم و فوراً باید با تمام قوا به پیشرفت سریع مردم خصوصاً زنان اقدام کنیم».

صدرالاشرف نیز در خاطرات خود از تاثیر سفر ترکیه بر رضا شاه یاد کرده و نوشته است: رضا شاه پس از مسافرت به ترکیه در اغلب اوقات ضمن اشاره به پیشرفت سریع ترکیه، از رفع حجاب زن‌ها و آزادی آن‌ها صحبت و تشویق می‌کرد.

به گفته‌ی حسن ارفع مصلح ایرانی به دیدار همتای ترکش آمده بود تا بیاموزد و با دیدار از یک کشور پیشرفته‌تر، از پیشرفتی که در ترکیه حاصل آمده بود، بهره‌ی فراوان برد و پس از بازگشت بی‌درنگ دست به کار شد تا آنچه را که در آنجا آموخته بود به کار گیرد.

یحیی دولت آبادی نیز نوشته است: از آنجا که آتاترک دعوت مقابل را پذیرفته بود، رضا شاه می‌خواست تا زمان بازدید او ایران را با چنان سرعتی مدرن سازد که آتاترک عقب‌ماندگی نسبی ایران را مشاهده نکند.

قانون کشف حجاب

فرمان کشف حجاب به صورت رسمی در 17 دی ماه، سال 1314 صادر شد. در این روز، جشنی از طرف علی اصغر حکمت که خود نقش فعال و موثری در این ماجرا داشت، در دانش‌سرای مقدماتی در حضور رضا شاه بر پا شد. در این جشن همسر و دختران شاه و جمعی از همسران وزیران و وکیلان بدون حجاب شرکت داشتند. شاه طی نطقی همه‌ی زنان را به عدم استفاده از حجاب تشویق نمود و اعلام کرد که تاکنون نیمی از جمعیت کشور به حساب نمی‌آمدند زیرا در پرده به سر می‌بردند و در ادامه گفت که نجابت و عفت زن به چادر و پوشش او نیست بلکه باید روحاً و اخلاقاً عقیف باشد.

برخی از مهمترین کتاب‌های ایشان

الف: اربعین هاشم. اولین تالیف ایشان به زبان عربی است، که با مطالعه این کتاب می‌توان به جامعیت این بانو آگاه شد. تمام اربعین با اسنادهای متصل به شیخ صدوق یا شیخ کلینی نقل کرده است.

ب: یک دوره کامل تفسیر قرآن. تحت عنوان «مخزن العرفان» در پانزده جلد که مباحث عرفانی و فلسفی را به زبان ساده در این کتاب به نگارش در آورده است. اصلی‌ترین اثر ارزشمند ایشان همین تفسیر می‌باشد.

ج: روش خوشبختی. که در آن به بانوان ایرانی توجه به اخلاق اسلامی را سفارش می‌کند. بانو امین در این کتاب راهکارهای رسیدن به سعادت دنیوی و اخروی خواهران مسلمان را با بیان ساده و روان نشان می‌دهد.

د: سیر و سلوک در روش اولیاء و الله. این کتاب، بیان طریق سلوک الی الله، مراحل آن و چگونگی طی کردن، این راه است.

بانو امین صاحب آثار علمی و خدمات ارزشمند دیگری نیز می‌باشد.¹

و اگر زنان مسلمان، توجه به خرج دهند، برایشان واضح خواهد بود که این شخصیت علمی و متقی و عالم ربانی خود محبتی است بر زنان جامعه‌ی اسلامی، که قطعاً می‌توانند، با طی مدارج عالی علم و معرفت خود را از محرومیت‌هایی که به سبب توطئه دشمنان داخلی و خارجی و ناآشنایی با احکام اسلامی و قرآن، بر آن‌ها تحمیل شده و بلکه بر جامعه‌ی مسلمین سبب پیشرفت در زمینه‌ی علمی و اخلاقی و فرهنگی شوند.

بانوان مسلمان نیز می‌بایست در هر شرایطی، حتی شرایط مشابه به عصر بانو امین اصفهانی که علم آموختن برای زنان منع بود، به آگاهی‌های خود بیفزایند و مدارج علمی را طی کنند تا که دشمنان آنان نتواند بر آن‌ها تسلط فکری و غیره پیدا کنند. این مهم بسیار واضح خواهد بود که

1. ریاحی، مشاهیر زنان اصفهان، ص 71 و 73؛ عقیلی، تخت فولاد اصفهان، ج 1، ص 188

هر کسی با تحصیل علوم دینی و نیز علوم غیر دینی اعم از ریاضی، فیزیک، شیمی و ... پرده‌هایی از چشمان او برداشته خواهد شد و به پاسخ‌هایی خواهد رسید، ذهنش پرورده‌تر می‌شود و وسعت تفکرش افزایش می‌یابد و دیگر از آن پس، هر حرفی را به راحتی قبول نمی‌کند و برای هر پاسخی دلیلی می‌طلبد و این خود سبب پیشرفت در استدلال طلبی او خواهد بود.

نتیجه

با توجه به این که موضوع علم و آگاهی نقش بسیار مؤثری در شخصیت افراد را داراست و نیز آن که خداوند متعال بر این مسئله تأکید فراوانی نموده‌اند و در روایاتی نیز اهمیت والایی جایگاه عالم و علم آموز روشن است. پس تعلیم و تعلّم هم برای مردان و هم برای زنان می‌بایست بسیار با ارزش بوده و هر کسی در طی زندگی خویش همواره در پی حقیقت و آگاهی و علم آموزی باشد، از میان شخصیت‌های بزرگ علمی و متقی تشیع، مردان فراوانی هستند، که سبب رشد و پیشرفت علوم اسلامی، پس از ائمه اطهار علیهم السلام بودند. ولی تعدادی اندک از بانوان در این عرصه قدم نهاده‌اند، از جمله آنان بانو نصرت امین بوده‌اند، که یگانه عصر خویش بوده و اساتید بسیاری را درک کردند و از شخصیت علمی آنان استفاده نموده‌اند و تألیفاتی با ارزش را به زبان فارسی و عربی داشتند. محدود زنانی هستند، که دست به نوشتن تفسیر قرآن ببرند ولی ایشان این کار را کردند و موفق شدند با توجه به عصر بانو، رشد و تعالی در این زمینه بسیار دشوار بود چرا که تحولات جامعه آن زمان اقتضایی خلاف، شخصیت بانو امین (ره) را داشت و با تحلیل آن شرایط به این مسئله خواهیم رسید، که زنان هم مثل مردان جامعه اسلامی، می‌توانند توانایی در مباحث علوم دینی داشته باشند. حتی در جامعه‌ای که شرایط فراهم نباشد.

بانو امین علاوه بر آن که عالمی بزرگ بودند، در عرصه‌های اخلاق و ایمان و تقوا نیز بسیار والا بودند و در بزرگی مقام علمی ایشان همین بس که اساتید وی، او را یگانه عصر خویش می‌دانند و با القاب بسیار ارزشمند از ایشان سخن می‌گویند.

منابع

* قرآن

1. اسلامیت، مرضیه، ایرانیان و قرآن، ج 33.
2. امین، نصرت بیگم، روش خوشبختی، اصفهانی، گلبهار، چاپ 12، 1392 ه.ش.
3. پناهی آزاد، حسن- منانی، فرشته، فرهنگ اسلامی، پیشران تولید علوم اسلامی در اندیشه‌های انسان شناختی بانو امین اصفهانی، مجله اندیشه نوین دینی، زمستان، 1397، از 91 تا 104.
4. جوادی املی، عبدالله، زن در آیینه جلال و جمال، قم، نشر اسراء، چاپ 6، 1381 ه.ش.
5. جوادی املی، عبدالله، شخصیت بانو امین، کیهان فرهنگی، بهمن 1372، شماره 106.
6. چراغی، طیبه، بانو نصرت بیگم امین، مجله بانوان شیعه، پاییز 1383، شماره 1.
7. ریاحی، محمد حسین، بانوی اصفهانی، فرهنگ اصفهان، 1376 ه.ش.
8. ریاحی، محمد حسین، مشاهیر زنان اصفهان.
9. ریاحی، محمد حسین، سیری در سیره‌ی تربیتی و شخصیت اسلامی بانو مجتهده امین (ره)، مجله‌ی بانوان شیعه، پاییز 1386.
10. ریاحی، محمد حسین، مقاله سیری در زندگی و آثار بانو امین، آیین فرزاندگی ج 4، 1376 ه.ش.
11. رفیعی، سید جعفر، زن ریحانه الهی، قم، موسسه یاران قائم (عجل الله) چاپ 3، 1386 ه.ش.
12. رساله حقوقی امام سجاد - علیه السلام -، علی محمد صیدی نراقی، چاپ 28، انتشارات مهری نراقی، 1390 ه.ش.
13. زرکنده، بتول، بانو امین، انتشارات مدرسه، 1384.
14. سخنرانی «حاج سید محمد علی امین» مجموعه مقالات و سخنرانی‌های اولین کنگره بزرگداشت بانو امین.
15. کاشانی، زهرا، بانو امین اصفهانی، موسسه‌ی فرهنگی نشر رامین، 1382.
16. گلی فروشانی، عزت، پایان نامه کارشناسی ارشد، بررسی قواعد ادبی مخزن العرفان، سایت کتابخانه فقاقت، 1396 ه.ش.
17. لک زایی، نجف، تاریخ فرهنگ سیاسی ایران معاصر، چاپ هفتم، نشر هاجر، 1395 ه.ش.

18. صالحی، زینب، جایگاه اخلاق و فقه در آثار و فعالیت‌های بانو امین، اطلاعات حکمت و معرفت، تیر 1395، سال یازدهم، شماره 4.
19. طیبی، ناهید، نقش بانو امین در گسترش علوم اسلامی با تاکید بر دانش و روش تفسیری، مجله نامه جامعه، بهار 1399، شماره 133.
20. عقیلی، احمد، تخت فولاد اصفهان، جلد 1، سایت کتابخانه فقاقت.
21. علاالدین، سید محمد رضا، نگرش قرآنی بانو امین به روش خوش‌بختی در نهاد خانه و خانواده، قرآنی کوثر، پاییز و زمستان 1388، شماره 33.
22. علویه همایونی، زن مظهر خلاقیت الله بانضمام بانو مجتهد امینف نشر علویه همایونی اصفهان
23. منانی، فرشته، رساله دکتری، 1396 ه.ش.
24. مهریزی، مهدی، زنان در نشر حدیث، جلد 1، سایت کتابخانه فقاقت.
25. مهریزی، مهدی، زن در تفسیر مخزن العرفان بانو امین اصفهانی، آیین‌های پژوهش، شهریور 1385، شماره 98 و 99.
26. نجارزادگان، فاطمه، ارزیابی فمینیسم بر اساس آرای بنابر تفسیر مخزن العرفان، مجله سفینه، پاییز 1398.
27. همتی، فاطمه، نگاهی به زندگی بانو مجتهده امین، حکمت سینوی، مهر و آبان 1376.
28. سایت بانوی ایرانی
29. ر.ک. روزنامه اطلاعات، مقاله « نظری بر شخصیت و زندگی بانو امین » محمد حسین ریاحی 1372/07/08.
30. مجله‌ی گلستان قرآن، گنجینه، آبان 1379، شماره 30
31. مجله‌ی گلستان قرآن، نظری اجمالی به زندگی بانو مجتهده نصرت بیگم امینی، تیر 1379، شماره 16.
32. مروری بر زندگی بانو مجتهده امین، مجموعه مقالات و سخنرانی‌های اولین کنگره‌ی بزرگداشت بانوی مجتهده سیده نصرت امین (ره) محمد الحسون، 1372
33. نسیم‌های مهربانی ترجمه و شرح النفحات الرحمانیه فی الواردات قلبیه بانو مجتهده امین اصفهانی، نوشته‌ی نصرت بیگم امین التجار اصفهانی ترجمه و توضیحات مهدی افتخار شرح آیت اشراق، 1387.